

प्रा.डॉ. शाम दामू सोनवणे

सहयोगी प्राध्यापक,

लोकसेवक मधुकरराव चौधरी समाजकार्य महाविद्यालय, जळगाव.

गोषवारा –

जगभरातील आपत्तीच्या घटना 20 व्या शतकातील आठव्या दशकात खूप वाढल्या होत्या. प्राणहानी आणि वित्तहानी शिगेला पोहोचली होती. 20 व्या शतकातले शेवटचे दशक हे संयुक्त राष्ट्रसंघाने आपत्तीचे धोके कमी करण्यासाठी 'डिझास्टर रिस्क रिडक्शन'चे दशक म्हणून घोषित केले होते. जगभरात एक गोष्ट निश्चित मानली गेली की, आपत्ती आल्यानंतर केल्या गेलेल्या कार्यवाहीपेक्षा धोका कमी करण्यासाठी केलेली कार्यवाही महत्त्वाची असते.

भारत जसा जैव विविधता, सांस्कृतिक व भौगोलिक वैविध्यांचा देश आहे, तसाच तो नानाविध विनाशकारी आपत्तींचा देश म्हणूनही गणला जातो. भारतातील आपत्तींचे विस्तृत प्रमाण येथील विकासाला मोठ्या प्रमाणात बाधक ठरते. देशाच्या स्वातंत्र्यानंतर 58 वर्षांनी आपत्ती व्यवस्थापन कायदा झाल्यामुळे आपत्ती व्यवस्थापन या अतिशय महत्त्वाच्या विषयाला वैधानिक स्वरूप प्राप्त झाले आहे. भारतात 1993 साली ओडिशाच्या चक्रीवादळानंतर केंद्र सरकारने एक समिती स्थापन करून धोक्यांचा आणि त्यापासून उद्भवणाऱ्या आपत्तींचा सर्वंकष अभ्यास केला. भारताने आपत्तिदरम्यान मदतकार्यासाठी व्यवस्थापनातील सगळे विभाग, शास्त्रीय संशोधनातील संस्था, शिक्षण संस्था आणि सामान्य जनसमुदाय तसेच बचावकार्य करणाऱ्या संस्था यांच्यात सुसूत्रता आणण्याचा प्रयत्न सुरू केला. लोकसहभागातून बचाव कार्य सुरू करण्याच्या प्रयत्नात शासन असतानाच 2004 साली आलेल्या त्सुनामीमुळे आपत्ती व्यवस्थापन कायदा असण्याबाबत राज्यांनी व केंद्राने प्रयत्न केल्याने त्याचा परिपाक म्हणून आपत्ती व्यवस्थापन कायदा, 2005 तयार करण्यात आला. 2019 साली आलेल्या कोरोना साथीच्या पार्श्वभूमीवर महाराष्ट्रासह देशातील अनेक राज्यांत हा कायदा लागू करण्यात आला

महत्वपूर्ण शब्द : आपत्ती व्यवस्थापन, लोकसहभाग

प्रस्तावना - (Introduction)

आपत्ती म्हणजे ज्या संकटामुळे राष्ट्राची किंवा समाजाची मोठ्या प्रमाणात जीवित , आर्थिक आणि सामाजिक हानी होते तसेच त्या राष्ट्रावर किंवा समाजावर तिचे दूरगामी परिणाम होतात. अशा संकटाला आपत्ती म्हणतात. 21 व्या शतकामध्ये विज्ञान - तंत्रज्ञानाच्या प्रगतीबरोबरच अनेक प्रकारच्या आपत्तींमध्ये सातत्याने मोठ्या प्रमाणावर वाढ होत आहे. आपत्ती काळामध्ये बचावकार्य करण्यासाठी योग्य तो निर्णय जलद गतीने घेणे आवश्यक असते. आपत्तीकाळातून बाहेर पडण्यासाठी योग्य त्या उपायोजना करणे गरजेचे असते. आपल्यावर येणाऱ्या आपत्ती या काही नैसर्गिक असतात तर काही मानवनिर्मित असलेल्या आपल्याला पाहायला मिळतात. आपल्या देशामध्ये सातत्याने नवनवीन आपत्तींमध्ये वाढ होत असल्याचे, देशामध्ये पुन्हा पुन्हा उद्भवणाऱ्या आपत्तीविषयी सखोल अभ्यास करणे गरजेचे आहे. अलीकडच्या काळात भारताने ज्या ज्या आपत्तीचा सामना केला. त्यांच्या मागे असणाऱ्या विविध कारणांचा आणि त्या आपत्तींवर असणाऱ्या उपायांचा खोलवर जाऊन अभ्यास करणे आज काळाची गरज बनत चालले आहे. आपत्ती व्यवस्थापन नाचे प्रमुख 3 प्रमुख टप्पे आहेत, यात प्रामुख्याने,

आपत्ती पूर्व व्यवस्थापन - यामध्ये प्रशिक्षण, जनजागृती उपक्रम, यंत्रणांचा सराव व प्रात्यक्षिक, आपत्ती व्यवस्थापन आराखडा तयार करून यंत्रणा सुसज्ज ठेवणे, विविध आपत्ती प्रतिसाद दलांशी संपर्क व समन्वय ठेवणे

आपत्ती प्रसंगी व्यवस्थापन- प्रत्यक्ष आपत्कालीन प्रसंगी मदत कार्याचे नियोजन करणे व मदत यंत्रणा मध्ये समन्वय राखणे.

आपत्ती नंतरचे व्यवस्थापन- आपत्ती नंतर करावे लागणारे मदत कार्य नियंत्रित करणे, मदत व पुनर्वसन योजनेची योग्य अंमलबजावणी करणे, इत्यादि

अभ्यासाचे उद्देश (Objectives of the Study)

1. आपत्ती व्यवस्थापन कायदा 2005 च्या मुख्य तरतुदींचा अभ्यास करून, आपत्ती व्यवस्थापनावर परिणाम करणाऱ्या घटकांचे अध्ययन करणे.

2. आपत्ती व्यवस्थापन करण्यासाठी सरकारी, निम सरकारी संस्थांची भूमिका आणि पायाभूत सुविधा बळकट करण्यासाठी लोकसहभागाचे महत्त्व याचे अध्ययन करणे.

गृहीतके (Hypothesis)

1. जोखीम कमी करण्याच्या दिशेने सक्रिय दृष्टीकोन असलेल्या सुव्यवस्थित कृतीची गरज आणि आगामी आपत्तींसाठी सज्जता राखण्याच्या दृष्टीने आपत्ती व्यवस्थापन कायदा 2005 महत्त्वपूर्ण आहे.

2. शासकीय संस्था, गैर-सरकारी संस्था आणि समुदायाना आपत्तींना प्रभावीपणे प्रतिसाद देण्यासाठी आणि मानवी जीवनावर, पायाभूत सुविधांवर आणि पर्यावरणावर होणारा परिणाम कमी करण्यासाठी आपत्ती व्यवस्थापन कायदा, 2005 तरतुदींमध्ये समन्वय वाढविण्यास मदत करतो.

संशोधन पद्धती (Research Methodology)

सदर संशोधन पेपर हा प्रकाशित / अप्रकाशित संदर्भ पुस्तके, जर्नल्स, शोधनिबंध, लेख आणि सरकारी. अहवाल संपूर्ण लिखित पुस्तके, वर्तमानपत्रे, इंटरनेट, लेख इत्यादि माध्यमातून दुय्यम स्रोताच्या माध्यमातून संकलित केलेल्या तथ्यांवर आधारित आहे.

अभ्यासाचे महत्त्व (Importance of Study)

आपत्ती व्यवस्थापन म्हणजेच Disaster Management हा एक अत्यंत मोठा आणि व्यापक विषय आहे. ह्या विषयावर इंटरनेटवर शोधायला गेल्यास असंख्य पुस्तके, लेख आणि websites मिळतील. ह्या सगळ्याचा इत्भूत आढावा घेणे तसे अशक्य आहे. तरी देखील आपण व्यवहारात आवश्यक जुजबी माहिती मिळवण्याचा प्रयास नक्कीच करू शकतो जेणे करून आपत्ती सारख्या बिकट परिस्थितीत आपण मार्ग काढून आपले प्राण वाचविण्याचे प्रयत्न नक्की करू शकतो. प्रस्तुत संशोधन पेपर मध्ये आपत्ती व्यवस्थापन कायदा, त्याची परिभाषा, नैसर्गिक आपत्ती, मानवनिर्मित आपत्ती आणि लोकसहभाग या सर्व बाबींचा विचार यात करण्यात आला आहे. आपत्ती व्यवस्थापन हे केवळ शासनाची जबाबदारी नसून, ती एक चळवळ म्हणून उदयास आली पाहिजे. आपत्ती व्यवस्थापन हे कुण्या जातीची, धर्माशी, प्रांताशी, निगडित नसून ही समस्या संबंध मानव जातीशी संबंधित असल्याने, व्यक्तींचे, जनावरांचे, पर्यावरणीय परिस्थिती धोक्यात जाणार नाही यासाठी प्रस्तुत अध्ययन करण्यात येत आहे.

विषय विवेचन-

आपत्ती आणि आपत्ती व्यवस्थापनाचा अर्थ 'आपत्ती' म्हणजे कोणत्याही क्षेत्रातील आपत्ती, आपत्ती किंवा दुर्घटना ज्याचा परिणाम गंभीर विनाश, महत्त्वपूर्ण जीवित किंवा जखम, मालमत्तेचे नुकसान आणि पर्यावरणाचे नुकसान किंवा न्हास होतो. आपत्ती या शब्दाची व्याख्या आपत्ती व्यवस्थापन कायदा, 2005 च्या कलम 2(d) अंतर्गत करण्यात आली आहे. हे असे स्वरूप आहे ज्याचा सामना करण्याच्या समुदायाच्या क्षमतेच्या पलीकडे आहे. हे नैसर्गिक किंवा मानवनिर्मित अपघात, तांत्रिक धोके, पर्यावरणीय दुर्घटना किंवा निष्काळजीपणामुळे होऊ शकते. आपत्ती व्यवस्थापन ही आपत्ती व्यवस्थापन कायदा, 2005 च्या कलम 2(e) अंतर्गत परिभाषित केल्यानुसार आपत्तींचे प्रभावीपणे नियोजन, तयारी आणि कमी करण्याची प्रक्रिया आहे. यामध्ये आपत्ती जोखीम कमी करण्याच्या उद्देशाने संसाधनांची धोरणात्मक व्यवस्था आणि व्यवस्थापन समाविष्ट आहे. यामध्ये आपत्ती निवारण, तत्परता, तत्पर प्रतिसाद, क्षमता-निर्मिती, पुनर्वसन, पुनर्बांधणी आणि पुनर्प्राप्ती कर्तव्ये हाताळण्यासाठी एक पद्धतशीर धोरण, समन्वय आणि कार्याचा समावेश आहे.

नैसर्गिक आपत्ती:-

परिसर भूकंप, ज्वालामुखी, वादळवारे, पूर, ढगफुटी यासारख्या नैसर्गिक आपत्ती माणसाला पुरत्या हतबल करून टाकतात. त्यासाठी सतत सतर्क राहावे लागते. या आपत्तींना तोंड देण्यासाठी विशेष प्रशिक्षणांनी युक्त माणसांना सज्ज ठेवावे लागते. संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या 22 डिसेंबर 1989 च्या सर्वसाधारण अधिवेशनात नैसर्गिक आपत्तींना आवर घालण्यासाठी प्रस्तुत दिवसाची घोषणा झाली होती. 1990-99 हा काळ नैसर्गिक आपत्तींना आवर घालण्याचे दशक म्हणून घोषित झाले होते. नैसर्गिक आपत्तींमुळे जगभरच्या कितीतरी लोकांची घरेदारे नष्ट झाली आहेत. जीव प्राणास मुकले आहेत. काही आपत्तींमुळे तर देशांचा आर्थिक कणाच मोडून टाकला आहे. त्यासाठी या आपत्तीसंबंधी लोकांना शिक्षित करावे, माहितीची देवाणघेवाण व्हावी, या परिस्थितींना तोंड देण्याचे प्रशिक्षण मिळावे याची संयुक्त राष्ट्रसंघाला प्रार्थना जाणीव झाली. सर्वसाधारण लोकांत सुरक्षिततेची भावना रुजावी, आपत्तीग्रस्त लोकांना त्वरीत आर्थिक, वैद्यकीय मदत मिळावी, दुर्दैवाची बाब म्हणजे जगातली गरीब लोक या नैसर्गिक आपत्तीचे हमखास बळी होत. अलिकडच्या काळातले त्सुनामी संकट, ज्वालामुखी, भूकंप ही त्याची ताजी उदाहरणे होत. या दिवसासंबंधी

जागृती व्हावी यासाठी देशोदेशीची सरकारे प्रसारमाध्यमांना हाताशी धरून एखादी घोषणा उद्घृत करतात व त्याची कारणमीमांसा जनतेला स्पष्ट करतात. चित्रकला, निबंध, फोटोग्राफी स्पर्धा आयोजित करून विद्यार्थ्यांत तसेच नागरिकांमध्ये आपत्तीकाळात कसा प्रतिसाद द्यायचा यासंबंधी चालना देणारे धडे गिरविले जातात. सभा परिषदांतून भूतकाळातील घटनांतून मिळालेले धडे प्रशिक्षणार्थ वापरले जातात.

आपत्ती व्यवस्थापन आणि लोकसहभाग:-

मानवनिर्मित आणि निसर्गनिर्मित असे आपत्तीचे दोन प्रकार आहेत. विशेषतः हवामानातील बदलामुळे नैसर्गिक आपत्तीत आकस्मिकपणे उदभवते. त्यामुळे अशा नैसर्गिक आपत्तीत जीवित व वित्त हानी होण्याची शक्यता नाकारता येत नाही. आपण दैनंदिन व्यवहारातही बघतो जर एखाद्या वाहनाला फार मोठा अपघात झाला किंवा एखादी व्यक्ती अपघातात जखमी झाली तर, त्यांना उपचारासाठी, त्यांचे प्राण वाचविण्यासाठी समाजातील अनेकजण धावपळ करतात. एकंदरित सांगावयाचे झाल्यास मानवी संवेदनामुळेच ही सकारात्मक कृती समाजाकडूनच घडते तसेच यामध्ये प्रशासनाच्या वतीनेसुद्धा योग्य ती दखल घेतली जाते, म्हणूनच आपत्ती व्यवस्थापन आणि लोकांचा सहभाग ह्यांच नातं फार जवळच आहे. भूकंप, महापूर, चक्रीवादळ अतिवृष्टि ह्या सर्व घटना नैसर्गिक आपत्तीमध्येच मोडणाऱ्या आहेत. अशा आपत्तीमध्ये होणारी जीवित व वित्त हानी टाळण्यासाठी महाराष्ट्र आपत्ती जोखीम व्यवस्थापना अंतर्गत विभागीय व जिल्हास्तरावर आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरणाची स्थापना करण्यात आली आहे. इतकेच नव्हे तर केंद्र शासनाने 2005 मध्ये आपत्ती व्यवस्थापन कायदा पारित केला आहे. याचा मूळ उद्देश नैसर्गिक आपत्तीमध्ये होणारे नुकसान टाळणे व सर्वांना सुरक्षितता प्रदान करणे हा आहे. हा कार्यक्रम प्रशासकीय यंत्रणेकडून राबविला जात असला तरी देखील संकटकालीन परिस्थितीचा मुकाबला करण्यासाठी लोकसहभागही तितकाच महत्वाचा आहे. मान्सूनपूर्व तसेच पावसाळ्यात निर्माण होणाऱ्या संभाव्य नैसर्गिक आपत्तीमध्ये सुरक्षा व्यवस्था कशी ठेवण्यात यावी त्यादृष्टीने जिल्हास्तरापासून ग्रामपातळीपर्यंत आराखड्यानुसार कोणत्या उपाययोजना करण्यात येत आहेत. आपत्ती व्यवस्थापनामध्ये स्थानिक पातळी ही देखील महत्वाची आहे. त्यामुळे विविध गट स्थापन करणे आवश्यक ठरते. जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरणाच्या वतीने जिल्हास्तरावर जिल्हा आपत्ती आराखडा तयार करणे तो अद्ययावत करणे, विविध कार्यशाळा आयोजित करणे तसेच रंगीत तालीम आदी उपक्रम जिल्हा पातळीवरील कार्यक्रमात राबविण्यात येतात. तालुका स्तरावरही अशाच प्रकारचे कार्यक्रम घेण्यात येतात. गाव आपत्ती व्यवस्थापन समिती आदी सदस्यांचे प्रशिक्षण, कार्यलयीन कर्मचारी, स्वयंसेवी संस्थांचे कर्मचारी यांचे प्रशिक्षण तसेच लोकसहभाग वाढविण्यासाठी पथनाट्य, भितीचित्र, जाहिरात फलक, पोस्टर्स स्पर्धा, आदी कार्यक्रमांद्वारे जनजागृती करण्यात येते.

स्थानिक पातळीवर लोकसहभागातून आपत्ती व्यवस्थापनाची गरज:-

गावात येणारे महापूर वा अन्य नैसर्गिक संकटाचा मुकाबला करण्यासाठी सुरुवातीला गावकऱ्यांनाच हिमतीने सज्ज राहावे लागते. नागरिकांचे मनोबल वाढविण्यासाठी स्थानिक पातळीवर व्यवस्थापनाची गरज निर्माण होते. दरवर्षी सातत्याने येणाऱ्या आपत्तीचा सामना करण्यासाठी, अकस्मात येणाऱ्या आपत्तींना तोंड देण्यासाठी, अज्ञान तसेच माहितीचा अभाव यामुळे होणारी हानी टाळण्यासाठी, कमीत कमी जीवित व वित्त हानी होईल याची खात्री करण्यासाठी आपत्तीला सहज बळी पडणाऱ्या वार्गांचे रक्षण करण्यासाठी, आपत्तीनंतर दैनंदिन जीवन उध्वस्त होऊ नये याची तयारी करावी लागते. आपत्ती काळात तसेच आपत्तीनंतर विशेषतः अल्पवयीन बालके, वृद्ध, महिलां तसेच अपंग यांना कमीत कमी त्रास होईल याची खातर जमा करण्यासाठी याशिवाय आपत्ती काळात पाणी पुरवठा, जनावरांना चारा, खानपान व्यवस्था, वैद्यकीय सेवा, औषध सामग्री, सांडपाण्याची व्यवस्था इत्यादी सुरळीत चालतील. याची खात्री करण्यासाठी स्थानिक पातळीवर आपत्ती व्यवस्थापन करणे गरजेचे आहे. त्यासाठी तितकाच उत्स्फूर्तपणे लोकसहभाग मिळणे आवश्यक ठरते.

विभागस्तरावरून करण्यात येत असलेल्या उपाय योजना:-

विभागस्तरावर नियंत्रण कक्ष स्थापन करण्यात येते. याच प्रमाणे जिल्हा व तालुकास्तरावर नियंत्रण कक्ष स्थापन करण्याच्या सूचना देण्यात आल्या आहेत. या नियंत्रण कक्षाची सेवा २४ तास उपलब्ध राहणार आहे. निर्माण होणारी संभाव्य परिस्थितीला हाताळण्यासाठी प्रशासन सज्ज आहे. याशिवाय पूरपरिस्थितीमुळे साथ रोगांना नियंत्रित ठेवण्यासाठी आरोग्य यंत्रणा, विद्युत पुरवठा सुरळित ठेवण्यासाठी महावितरण कंपनी, दुरध्वनी सेवा सुस्थितीत ठेवण्यासाठी दुरसंचार विभाग, रस्त्यांने वाहतूकीचा संपर्क असावा यासाठीही सार्वजनिक बांधकाम विभाग, राज्य परिवहन महामंडळ, पाटबंधारे विभाग व इतर संबंधित विभागांना आवश्यक सूचना देण्यात येतात. आपतकालीन परिस्थितीत प्रशासकीय यंत्रणेसोबतच शालेय महाविद्यालयीन विद्यार्थी, NSS, एनसीसी, होमगार्ड्स,

पोलीस प्रशासन, स्वयंसेवी संस्था, सामाजिक कार्यकर्ते आदीचा प्रामुख्याने सहभाग असतो. तसेच आपतकालीन परिस्थितीमध्ये ग्रामस्थांनी देखील हिरीरीने पुढाकार घेऊन सुरक्षा व्यवस्थेला सहकार्य करण्याची गरज आहे.

Prevention is better than cure ही गोष्ट आपणा सर्वांनाच मान्य आहे. कोणताही अपघात घडण्याआधी तो घडू नये म्हणून घेतली गेलेली खबरदारी, सावधानता ही कधी ही हितावहच असते. आपती व्यवस्थापन म्हणजे आपतीपासून उद्भवणारे जीवित हानी, वित्त हानी, सामाजिक हानी अशा सर्वच पातळींवरील दुष्परिणाम अभ्यासून शक्य तेवढ्या प्रमाणात होणारी हानी कमी करण्यासाठी योजले जाणारे विविध उपाय आणि उपाय योजना आहेत. आपल्या भारतात तसे पाहिले तर एकाच वेळेस दुष्काळ, पूर, भूकंप, त्सुनामी,चक्रीवादळ, आगी, जातीय दंगे, दहशतवाद अशा विविध प्रकारच्या आपती आढळतात. साधारणपणे आपतींचे नैसर्गिक आपती - दुष्काळ, पूर, भूकंप, त्सुनामी,चक्रीवादळ इत्यादी. मानवनिर्मित आपती - आगी, जातीय दंगे, दहशतवाद इत्यादी. असे वर्गीकरण केले जाते.

कायद्याची ठळक वैशिष्ट्ये:-

आपती व आपती व्यवस्थापन या संज्ञांच्या व्याख्येत व्यापकता :

भारतामधील आपती व्यवस्थापनाची व्याप्ती 2005 पर्यंत फक्त तात्काळ मदत व पुनर्वसन कार्यापर्यंतच मर्यादित होती. परंतु आता आपती व्यवस्थापन कायद्यातील प्रकरण 1 कलम 2(इ)नुसार आपत्तिपूर्व काळासंबंधी आपती प्रतिबंध यंत्रणा किंवा पूर्वतयारी या बाबीसुद्धा समाविष्ट करण्यात आल्या आहेत. तसेच 'आपती व्यवस्थापनांतर्गत नियोजन, संघटन, समन्वय व कार्यप्रणाली यांची सातत्यपूर्ण व समग्र अंमलबजावणी करणे गरजेचे आहे', याचा आवर्जून उल्लेख केला गेला आहे.

त्रिस्तरीय (शासकीय) संस्थात्मक रचना :

आपती व्यवस्थापनासाठी शासकीय पातळीवर स्वतंत्र संस्थात्मक रचना उभी करण्यात आली आहे. यामध्ये राष्ट्रीय, राज्य व जिल्हा या तीन पातळ्यांवर आपती व्यवस्थापन प्राधिकरण तसेच राष्ट्रीय व राज्य स्तरावर कार्यकारी समिती स्थापन करण्याची तरतूद करण्यात आली आहे. आपती व्यवस्थापनाची जबाबदारी विविध शासकीय खात्यांमध्ये विभागण्यात आली आहे. ह्या संस्थात्मक रचनेमुळे आपती व्यवस्थापन कार्यभारात आवश्यक असणारा आंतरविभागीय समन्वय राखण्यात मदत होणार आहे.

आपती व्यवस्थापन धोरण व कृती आराखड्यांना महत्त्व :

राष्ट्रीय/राज्य/जिल्हा आपती व्यवस्थापन धोरण व आराखडा तयार करण्याची तरतूद या कायद्यात करण्यात आली आहे. तसेच 'केंद्र व राज्यातील प्रत्येक मंत्रालय किंवा विभागाने विकास कार्यक्रमात व प्रकल्पात आपती व्यवस्थापनाच्या तत्वांचा, कार्यप्रणालींचा आणि संभाव्य धोक्यांचा विचार करणे अनिवार्य आहे', असे नमूद केले आहे. यामुळे भावी विकास आणि प्रकल्पांची कामे आपत्तिरोधक आणि सुरक्षित होण्यास मदत मिळणार आहे. प्रत्येक गावाचा, शहराचा, जिल्ह्याचा आणि राज्याचा आपती व्यवस्थापन आराखडा तयार करणे हे या कायद्यान्वये अनिवार्य केले गेले आहे. या आराखड्यामध्ये कोणत्या परिस्थितीत कोणी काय कामे करायची आणि आपत्तिरोधक कोणती कार्ये करायची, हे नमूद करणे अपेक्षित आहे.

राष्ट्रीय आपती व्यवस्थापन प्राधिकरण :

आपती व्यवस्थापनाविषयी संशोधन व प्रशिक्षणाची जबाबदारी पार पाडण्यासाठी 'राष्ट्रीय आपती व्यवस्थापन प्राधिकरण' या संस्थेची स्थापना करण्यात आली आहे. राष्ट्रीय आपती व्यवस्थापन प्राधिकरण ही केंद्र शासनाची अधिकृत संस्था असल्याने आपती व्यवस्थापनाच्या राष्ट्रीय स्तरावरील धोरणांमध्ये व कारभारामध्ये या संस्थेचा मोलाचा वाटा असणार आहे. कायदानुसार या प्राधिकरणाचे सर्वेसर्वा भारताचे पंतप्रधान असतील.

राष्ट्रीय आपती प्रतिसाद दल :

आपत्कालीन परिस्थितीत मदत, बचाव व इतर प्रतिसादात्मक कार्ये सक्षमपणे हाती घेण्यासाठी 'राष्ट्रीय आपती प्रतिसाद दल'ची (NDRFची) स्थापना करण्याची तरतूद कायद्यात आहे व हे दल राष्ट्रीय आपती व्यवस्थापन प्राधिकरणाच्या नियंत्रणाखाली काम करेल.

निष्कर्ष - Conclusion:

आपला भारत देश हा नैसर्गिक आपती येणारा जगातील सर्वात मोठा देश समजला जातो. अंदाजे भारतात दरवर्षी 50% भागात भूकंप, 30% भागात दुष्काळ, 10% भागात पूर येत असतो. तसेच विविध प्रकारच्या जातीय दंगली, दहशतवाद, आगी ह्या सुद्धा वारंवार घडताना दिसतात. कोणत्याही प्रकारच्या आपती आल्या की आज आपण सगळे शासनाला दोष देण्यात धन्यता मानतो. परंतु आपण जर एक समजंस नागरिक म्हणून आपली जबाबदारी ओळखून वागायला लागलो तर खूप प्रमाणात गोष्टी बदल

घडवून आणले जातील.आपत्ती व्यवस्थापन कायद्यात सामाजिक विषमतेला प्रतिबंध घालणारे धोरण अंतर्भूत आहे. कोणत्याही व्यक्तीला संसाधन उपलब्ध करून देण्याबाबतचे अधिकार राष्ट्रीय, राज्य किंवा जिल्हा कार्यकारी समितीला प्रदान करण्यात आले आहेत. प्रसार माध्यमांना धोक्याची सूचना देण्याच्या कार्यवाहीबाबत या कायद्यात मार्गदर्शन करण्यात आले आहे. आपत्ती निवारण निधी हा आपत्ती होऊ नये किंवा आपत्तीची तीव्रता कमी व्हावी म्हणून करावयांच्या उपायांसाठी आहे, तर आपत्ती प्रतिसाद निधी हा आपत्तीचा सक्षमपणे सामना (बचाव, मदत, पुनर्वसन) करावयाच्या कार्यासाठी उपलब्ध करण्यात आला आहे. निधीचा योग्य वापर होणे गरजेचे आहे, यात कोणत्याही भ्रष्ट व्यक्तीला पाठीशी घालू नये.

संदर्भ - References:

1. बोधनकर सुधीर,(2003) सामाजिक संशोधन पध्यती, श्री साईनाथ प्रकाशन, नागपूर.
2. आगलावे प्रदीप ,सामाजिक संशोधन, साईनाथ प्रकाशन ,नागपूर.
3. प्रा.रा.ना. घाटोळे, संशोधन पध्यतीचे मुलतत्व व तंत्र, मंगेश प्रकाशन, नागपूर.
4. जोशी बी.आर.(२००८) सामाजिक शास्त्रातील संज्ञा सिद्धांतांचा कोश, मानस शास्त्र , डायमंड पब्लिकेशन ,पुणे
5. www.google.com
6. "The Disaster Management Act 2005" (PDF). राष्ट्रीय आपदा प्रबंधन प्राधिकरण
7. Meduri, Aparna (2006). "The Disaster Management Act, 2005"
8. लोकमत-<https://www.lokmat.com>